

HERMAN VAN ROMPUY

Kristjan v današnji Evropi

I.

Tu ne gre za nekdanjo Evropo in še manj za hrepenenje po Evropi preteklosti, ko sta bila »Evropa« in »krščanstvo« eno in isto. To istovetenje Evrope s krščanstvom je svoj čas privedlo celo do čudnega poimenovanja cesarstva, v katerem latinski in germanski svet kar naenkrat nista bila več nasprotji: »Sveto rimsko cesarstvo nemške nacije«. Vera je obe kulturi celo v političnem pogledu spojila v eno nadkulturo. To ni naša današnja tema, četudi preteklost ni nepomembna za to, kar hočem povedati. Ukvarjal se bom – tudi s politično – zavzetimi vernimi kristjani v sedanji sekularizirani Evropi. Vsekakor si te sekularizirane Evrope ne bi bilo mogoče misliti brez krščanstva. Še več, ta sekularizacija je sad krščanstva, tudi če nekateri to oporekajo in drugi tega ne slišijo radi.

To me spomni, da letos obhajamo 1200. obletnico smrti ustanovitelja Evrope, namreč Karla Velikega, ki ga je neki pesnik že okoli leta 800 označil za očeta Evrope: *Europae Pater*. To pa vodi moje misli k zavetniku Evrope, svetemu Benediktu, (ki je tu dobro poznan). Ko je papež leta 800 kronal Karla Velikega, je bil položen prvi temeljni kamen za avtonomno svetno oblast, ki je obstajala samostojno poleg duhovne avtoritete: nauk o dveh mečih, daleč proč od vzhodnega cezaropapizma. Vemo, da to ni bilo samoumevno in da je vodilo k vojnam in sporu o investituri. A vemo tudi, da je zaradi tega zgodovina Zahoda potekala povsem drugače kakor

Herman Van Rompuy, roj. 1947, je od 2009 predsednik Evropskega sveta v Bruslju. Dne 27. marca 2014 je imel predavanje »Ein Christ im heutigen Europa« na Filozofsko-teološki visoki šoli Benedikta XVI. v Heiligenkreuzu v Avstriji. Obj. v: Internationale katholische Zeitschrift Communio 43 (2014) 268–277. Prevedel Anton Štrukelj.

zgodovina Vzhoda, pri čemer še ne govorimo o »krščanskem« svetu nasproti »muslimanskemu«. Cesarstvo Karla Velikega se nikakor ne ujema naključno s področjem prvotne »Evrope šestih«. V zgodovini ni naključij!

Ameriški pisec in politolog William Pfaff je leta 2002 zapisal: »Zahodno krščanstvo je Evropi v resnici dalo možnost svetne vladavine in neodvisnih svetnih misli. Sekularizem je rojen iz krščanstva.« A »neodvisne svetne misli« so bolj, kakor ljudje slutijo, krščanskega izvora. Evropska podoba človeka in zahodne vrednote ne bi bile brez krščanstva to, kar danes so. Evropska kultura je – seveda ne izključno – »krščanska«, s čimer nikakor ni mišljena verska kultura. Vsi skupaj smo otroci krščanstva, naj bomo verni ali ne. Povejmo to z besedami poljskega filozofa Leszeka Kola-kowskega: »Evropejec, ki trdi, da nima nič opraviti s krščanstvom, se postavlja izven svoje kulture.« Bistvena vsebina krščanske etike je nenadomestljiva vrednost človeka – teološko: vpisana v Božjo roko. Človek ni atomistični posameznik, ampak je povezan z drugimi ljudmi. Etika se ozira na sočloveka. Človek je zato veliko več kakor milijon, deljen z milijonom – izid je tudi ena, a ne sestavlja niti posameznika niti osebe. Vprašanje, ki ga morajo zastavljati kristjani v politiki, je preprosto: ali to koristi ljudem, osebam, ali ne? Kot kristjani nismo zavezani nobeni ideologiji ali doktrini. Človek je mera vseh stvari.

V nekdanjem krščanskem svetu je bilo mogoče uskladiti grško filozofijo s teologijo Tomaža Akvinskega, mogla je nastati renesansa z zmagoslavjem individualizma, mogla sta se razcveteti znanost in razum. Razsvetljenstvo je gradilo na tem in je dalo človekovim pravicam vesoljno razsežnost ter jih prevedlo v politiko. V nadaljnjem pa je tudi postmodernizem vplival na našo civilizacijo. Sad je nekaj posebno evropskega.

»Če je komu vseč ali ne, evropska civilizacija je krščanska civilizacija. Iz tega izhaja vse drugo«, je leta 1961 rekel neverni belgijski državnik in Evropejec Paul-Henri Spaak. Nadalje je rekel: »Evropa ne bo dobila prave podobe, če izgubi svoj spomin (*mémoire*). K temu spominu spada tudi trajna sled krščanstva. Ta sled zaznamuje tako

verujoče kakor neverujoče.« V tem krogu mi seveda ni treba spominjati, da so bili z izjemo pravkar omenjenega Paula-Henrija Spaaka vsi ustanovitelji Evropske zveze kristjani: Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gaspari, Jean Monnet. To ni bilo naključje. Vsi so imeli evropsko dušo, ki so jo pod nacionalsocializmom teptali škornji. Varovali so evropskega vesoljnega človeka, *homo universalis*, kateremu je grozila nevarnost, da ga zasenči *homo sovieticus*. Bili pa so zlasti zagovorniki sprave kot edine poti, da iz nasprotnikov napravi zaveznike in iz sovražnikov prijatelje. *Sprava je najtežja od vseh kreposti*. Ti državniki so cenili, kar je najboljšo v krščanstvu. To je bilo pogosto drugače, kakor nam kaže zgodovina krščanstva.

II.

Kristjani so tedaj sprožili zedinjenje Evrope, kar je bil v zgodovini človeštva edinstveni projekt miru in blaginje. To nikakor ni naključje, ampak hkrati velik poziv vsem današnjim kristjanom. Če si zastavljamo vprašanje, kakšna vloga pripada kristjanom v današnji Evropi, moramo odgovoriti: kristjani smo dediči in varuhi te evropske zamisli o miru, spravi in blaginji. Če se še kristjani odpovemo evropskim sanjam, potem je Evropa izgubljena. Če se kristjani odvrnemo od evropskih idealov, potem slavi zmago nacionalizem, potem nacionalna ali regionalna sebičnost zmaga nad evropsko solidarnostjo. Seveda to ni odvisno samo od kristjanov, a če tudi mi obupamo, tedaj umre evropska misel. Bilo bi utopično misliti, da je Evropa zagotovljena za vse čase. V zgodovini ni nič dokončno zagotovljeno. »L'histoire peut se répéter« (Zgodovina se lahko ponovi). Zgodovina naj bi bila učiteljica življenja (*historia est magistra vitae*). Prav zato imamo kristjani posebno odgovornost. Kakor graditelji Evrope, iz katere je nastala Evropska zveza, imamo tudi kristjani vizijo sveta in družbe, ki se upira pesimizmu in cinizmu ter namesto tega ustvarjalno in zaupno nadaljuje gradnjo evropske edinosti, ki jo je Nobelov odbor leta 2012 označil kot »simbol pobratenja narodov«.

Evropa kot »simbol pobratenja narodov« pomeni tudi naslednje: če se kristjani ustvarjalno in zaupno zavzemamo za evropsko misel, oznanjamo človeško bratstvo, ki ustreza pravemu in najglobljemu pomenu besede »katoliški«, se pravi »ves svet obsegajoč«. Zato je papež Benedikt XVI. po pravici opozoril, da moramo biti kristjani ljudje, ki »prispevajo k temu, da Evropa spet na novo doseže najboljše iz svoje dediščine in s tem služi celotnemu človeštvu«.

Naloga kristjanov kot najstarejših dedičev in varuhov evropske misli je v današnji sekularizirani Evropi pomembnejša kakor doslej. Kajpada je navdušenje za Evropo na najnižji točki. Vzroki za obupovanje nad Evropo so mnogovrstni, med drugim: premagana kriza evropskega območja in trajajoča družbeno ekonomska kriza, pomanjkanje privlačne »zgodovine«, okoliščina, da Bruselj občutijo v glavah kot daljno in zato grozečo tvorbo, kakor tudi dejstvo, da sta Evropa in Bruselj grešna kozla, kadar bi se nekateri vodilni politiki radi rešili svoje odgovornosti. A morda je kriza v Evropi – bolj kakor domnevamo – povezana s krizo naše kulture. Naraščajoče individualiziranje in iz tega izhajajoč strah pred drugim, zmanjševanje »družbene in družinske opore« in dejanskih medčloveških vezi slabijo vse nadrejene ideje, tudi evropsko idejo. Evropska kriza je hkrati »une crise chrétienne de l'Europe« (krščanska kriza Evrope), kakor se glasi naslov knjige francoskega zgodovinarja in poznavalca Maritaina, Jeana Dominiqua Duranda. Evropa ni verski projekt, a sekularni projekt Evrope se zamaje, če zablodijo nosilci misli o spravi, iz katere je Evropa nastala.

S tem nikakor ne mislim, da moramo kristjani stremeti po »krščanski« Evropi, ki obstaja samo iz kristjanov in zanje. Nikakor ne. Toda krščanstvo mora v tej Evropi ostati dovolj velika duhovna moč, da bi ohranjala pri življenju zamisel o sekularni Evropi, ki je odprta in tolerantna. Od moči slednjega je neki meri odvisen evropski cilj, tudi če se odtrga od verskega cilja.

Predsodke ustvarjajo hitreje kakor zglede za spravo, ker je sovražnik »naravnejši« v bitki za življenje in v preživetju najbolj krepkega. Britanski pisatelj G. K. Chesterton je krščanstvo označil kot genialno povezavo protislovij, zlasti protislovja naravnega in nadnaravnega.

Po eni strani je krščanstvo usmerjeno na naravno mero (na človeka, kakršen je, pogosto sebičen), po drugi strani pa zahteva nekaj, kar nasprotuje naravnim instinktom, je nekakšna junaška zmaga nad egom: ljubi svoje sovražnike! Vsaj za politika to zveni nenavadno. Politika si namreč vedno išče sovražnika, da bi se mogla uveljaviti.

»Nenaravnost« krščanstva je močno vplivala na evropsko podobo o človeku in tudi na evropsko zamisel gospodarstva in družbene ureditve. Socialno tržno gospodarstvo, ki ga je zvezna kanclerka Angela Merkel pred kratkim označila kot »naš kompas«, je manj naravno, a bolj humano kakor džungelski kapitalizem. »L'homme n'est ni ange ni bête. Et celui qui veut faire l'ange fait le bête« (Blaise Pascal: Človek ni ne angel ne žival. Kdor pa ga hoče narediti za angela, ga napravi za žival). Človek po naravi ni niti dober niti slab. Vedno se more poboljšati, oblikovati, vedno je na poti. Zato tudi utiramo pot: skrupucalo socialne tehnike, kakor pravi veliki avstrijski filozof Karl Popper.

Robert Schuman je 1958 rekel: »Vse evropske dežele so prepokane s krščansko kulturo. To je duša Evrope, ki ji jo moramo spet vrniti.« Od tega govora naprej so veliko govorili o duši Evrope in tudi o odsotnosti duše. »Nikjer drugje na svetu, samo v Evropi sem slišal besede: ‚Ni evropske kulture‘« je že pred časom rekel Denis de Rougemont. Veliko so pisali ne le o odsotnosti evropske duše, ampak tudi o nujnosti evropske duše (med drugimi Jacques Delors leta 1992).

III.

Starodaven izrek *etsi Deus non daretur* (kakor če ne bi bilo Boga), ki naj bi med verskimi vojnam v Evropi ohranjal vezi dialoga med narodi, so nadomestili z besedo *etsi historia non daretur*. V tej zgodovini, *historia*, je imela vera veliko vlogo. Za družbo ni hujšega kakor zanikanje ali tajitev zgodovine. To velja zlasti za družbo, ki se gradi, razvija in širi. V tem primeru se namreč ovira samozavest te družbe. Francoski psihoanalitik Daniel Sibony je priznal: »Izvir sovraštva je pogosto v sovraženju izvira.« S tem ni mogoče zabrisati

sledov. To zlasti velja za evropsko družbo, ker Evropa ni naravna, ampak kulturna stvarnost. Evropa vrh tega nima pravih naravnih meja in je zemljepisno ni mogoče enoumno spoznati. Evropa je povsem odvisna od »evropske« zavesti svojih prebivalcev. Josef Isensee je 2007 zapisal v Frankfurter Allgemeine Zeitung: »Evropejci sami že od nekdaj določajo, kaj je Evropa. Njihova samozavest se hrani iz njihove skupne zgodovine, njihove vere, njihove kulture, njihove nravnosti. Učinkovita duhovna moč, ki je neposredno ali posredno izoblikovala evropsko zavest, je krščanstvo.«

Vzrok evropske krize in dvoma v veliki meri izvira iz pomanjkanja samozavesti, zaradi česar evropska zveza preveč postaja »povezava ciljev« in premalo »občestvo vrednot«, kakor spet pravi profesor Isensee: »Navznoter raste z organizacijskim utrjevanjem in pridobivanjem pristojnosti, navzven pa s sprejemanjem novih članic. Priteguje druge evropske države. A ta vrtinec ne ustreza evropski ideji, ampak gospodarskemu uspehu... Evropska zveza je tudi na svoji današnji stopnji razvoja v bistvu ostala povezava ciljev.« Računajoči državljani sprašuje po »dodani vrednosti« unije z ozirom na kupno moč in zaposlitev, a to dodano vrednost moramo tudi dejansko nuditi.

Zgodovinski spomin nam daje »občestvo vrednot«, ki ga je Friedrich von Hardenberg, bolj znan kot pesnik Novalis, nekoč imenoval »evropski binkoštni čudež«: »Vsak govori svoj jezik – in ne kljub temu, ampak *zaradi tega* vsak razume tudi jezik drugih.« Jezik, ki ga vsi razumemo, je jezik sprave. Ta jezik se je oglasil po drugi svetovni vojni, da bi združili stara sovražnika Francijo in Nemčijo. Bil je tudi jezik sprave, kateri je uspelo v Evropi uresničiti največji mirovni projekt v zgodovini. Ni bilo naključje, da so ta jezik na glas in razločno govorili kristjani na obeh straneh Rena in je končno združil najprej šest članic, danes pa že 28. To je v svetu prevedlo evangeljsko oznanilo: ljubite svoje sovražnike!

Jezik sprave je odgovoril na globoko hrepenenje po prihodnosti, v kateri naši sovražniki niso več sovražniki. A ta idealistični jezik se je mogel učinkovito razviti le zato, ker je bil nemudoma preveden v drug jezik, ki ga v Evropi razumemo med seboj: jezik dejanja in stvarnosti. Tudi ta jezik je po svojem bistvu krščanska evropska

dediščina. »Vera sama zase je mrtva, če nima del«, je zapisano v Jakobovem pismu. To – v bistvu svetopisemsko – spoznanje, da jezik sprave prehaja v jezik stvarnosti, je izrazil Robert Schuman v svojem govoru 9. maja 1950 ob ustanovitvi EGKS: »Evrope ni mogoče ustanoviti na mah in tudi ne po skupnem načrtu. Evropa nastaja s stvarnimi dejstvi, ki najprej ustvarjajo solidarnost dejanja.« Sprava je morala biti tudi institucionalno zakoreninjena, da bi z nepovratnimi povezavami onemogočila, da bi kratkoročne pobude porušile celotno gradnjo.

Nobenega občestva vrednot ni brez povezave ciljev (a tudi ni obstojne povezave ciljev brez občestva vrednot). Tudi zdaj je naloga kristjanov, da še naprej govorimo jezik sprave in ga konkretno prevajamo v jezik dejanja (in stvarnosti). To se zahteva od kristjanov v Evropi, kadarkoli nacionalni ali regionalni interesi prevladujejo nad skupnimi interesi ali če so države članice v nevarnosti, da za dolgo časa zdrsijo v krizo. To se zahteva od kristjanov tudi na mejah Evrope, kadarkoli nam množice beguncev predočujejo trpljenje v drugih predelih sveta ali pa smo soočeni z nemiri v severnoafriških in vzhodnoevropskih sosednjih pokrajinah, kjer ljudstva težijo po demokraciji. Kristjani nimamo monopola nad prizadevanjem za spravo, a ne smemo popustiti v prizadevanju zanjo.

Tudi v svetu, kjer mora evropska unija imeti svoj glas tako v gospodarstvu kakor tudi v diplomaciji, mora Evropa povezovati jezik sprave in solidarnosti z jezikom stvarnosti in dejanja. Ta povezanost obljube sprave z realizmom stvarnosti napravlja Evropejca za »skrajneža možnega« (extrémiste du possible), kakor je dejal Jean Drapier, vodja kabineta Paula-Henrija Spaaka, na evropskem kongresu 8. maja 1948 v Den Haagu. To je povezanost med političnim realizmom in etičnim idealizmom, kakor je svoj čas rekel kardinal Joseph Ratzinger.

»Skrajneži možnega« morejo uresničiti, kar je nemogoče. In evropska združitev je v resnici premagala nemogoče. »Skrajnež možnega« pa je lahko le človek, ki se zavzema za stvar s potrpežljivostjo prepričanja, da dobro na koncu zmaguje. To je globoko prepričanje kristjanov. Potrpežljivost vere nas ne napravlja apatične,

ampak trdne in zveste v svoji zavzetosti in v gotovosti obljube: »Glej, vse delam novo« (Raz 21,5). Vera kristjana napravlja »korenitega, radikalnega«, seveda v prvotnem pomenu besede, ker ga prešinja do globine, do korenin. Ali ljudje, osebe s tem postajajo boljše?

To je mogoče označiti kot moč stanovitnosti. In ta moč je zelo pomembna za zdravo gospodarstvo. Kristjani moramo vsekakor dati poseben prispevek. Družbena odgovornost podjetij oziroma stanovitni razvoj se opirata na tri stebre, v okrajšavi s tremi začetnimi črkami »P« angleških pojmov: *People, Profit in Planet*. Kristjani dodajamo še četrto »P«, prvo črko grške besede *Pneuma*, ki pomeni Duh, duhovnost. Iz tega »diha« Pneume – Duha – kristjani zajemamo zmožnost vztrajnosti. Nismo boljši kakor drugi, a sami sebi moramo postavljati visoke zahteve. Etični minimum ne zadostuje!

Po drugi svetovni vojni sta bila dva poskusa za osnovanje »združene« Evrope: sovjetski vzorec in evropski vzorec. Pri tem sta bila nuja in volja po združitvi nasprotni. Sovjetski vzorec, oprt na silo in zatiranje, je na koncu spodletel. Pospeševali so ga s hitrostjo sile, ne z duhovno potrpežljivostjo. Evropski vzorec, oprt na voljo po zedinjenju in svobodo, se je uveljavil. Stalno korak za korakom. A ta vzorec bo tudi v prihodnje projekt, ki se mora razvijati naprej, v počasnem tempu prepričljivega dela. Auguste Comte je to pravilno spoznal: »Les révolutions profondes ne sont pas violentes« (Globoke revolucije niso nasilne).

Potrpežljivost prepričevanja in moč prepričanja je krepost, ki jo kristjani zelo dobro poznamo. Vemo: nikomur ne moremo in ne smemo vsiljevati vere, tudi svojim otrokom ne. Nikogar ne moremo spreobrniti, kvečjemu lahko predlagamo razloge, zakaj naj bi se kdo spreobrnil. Prof. dr. Wolfgang Schmale je na dunajski univerzi izjavil: »Nasproti privlačnosti EU je neskončna vrsta notranjih kriz, zaradi katerih je vedno znova mogoče obupovati nad cilji evropske enotnosti.« Privlačnost vzorca EU ima trenutno veliko vlogo v Ukrajini. Ljudje na trgu Maidan so se odločili za drugačen kulturni in civilizacijski vzorec, za demokracijo, pravno državo in človekove pravice nasproti laži, manipulaciji, nasilju, izsiljevanju in korupciji prejšnjega režima.

IV.

Kaj si EU postavlja za cilj? Prostor miru in sprave, skupni trg s prostim gibanjem oseb, s prostim prometom, uslugami in kapitalom, gospodarski vzorec z lastno pobudo in družbeno pravičnostjo (»Vsi morajo biti deležni uspeha«, je rekel Ludwig Erhard), občestvo vrednot s kulturno pestrostjo – in po možnosti zgled za svet. Ali obstaja tudi končni cilj? Pravzaprav ne. Zato ker evropska skupnost ni nastala, da bi napisala »konec zgodovine« ali osnovala »tisočletno kraljestvo«, tudi ne na utvari idealne države. Unija je proces nastajanja, iskanje, stremljenje po boljšem sožitju in večji enotnosti. Smo kakor življenje samo.

Kristjani pa vemo, da idealne države ni mogoče doseči samo s človeško močjo. To vemo ne le zato, ker sta v preteklem stoletju dva režima dokazala, da politična eshatologija in ideološki mesijanizem vodita h grozotam in nesvobodi, ampak tudi, ker se kot kristjani zavedamo človekove nepopolnosti – v krščanskem smislu njegove grešnosti. Zato svarimo zlasti pred arogantnim političnim napuhom in nasproti temu gojimo duhovno preudarno skromnost. Zato nikoli ne molimo »pridi moje kraljestvo«, ampak »pridi tvoje kraljestvo«. Kristjani smo iskalci, iščemo Boga v častitljivem izročilu benediktincev. Predsednik Lincoln je nekoč dejal, naj se ne sprašujemo, ali je Bog na naši strani, ampak ali smo mi na strani Boga. Ne »Bog z nami«, ampak »mi z Bogom«!

Popolnost ni od tega sveta, pridržana je onstranstvu. Prav zaradi tega kristjan ne veruje v vzpostavitev »krščanske republike Evrope«. Kristjan spoznava, da človek ni sposoben uresničiti takšnega projekta in bi bila žalitev Boga, če bi Božje ime vpregli v politični program. Zato mora biti kristjan najbolj vnet zagovornik in najprepričljivejši borec za sekularno Evropo, ki je zakoreninjena v (seveda prvotno krščanskih) vrednotah človeka kot osebe, to je kot posameznika, vključenega v skupnost.

Žal je Cerkev kljub Kristusovi besedi »Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je Božjega« dolgo zastopala pojmovanje, da ji večinoma pripada tudi cesarjev delež. Dolgo sploh ni spre-

jemala ločitve države in Cerkve, in šele nato samo po sili razmer. Če že ni več neposredno stremela po oblasti nad svetnimi rečmi, je vendar posredno skušala s »cerkvenimi uredbami« dobiti oblast nad družbo. Katoliška Cerkev je potrebovala drugi vatikanski koncil, da je uvidela to napako.

Ali torej pomeni, da Cerkev v zadevah »polis, države« ne sme več zastopati svojega stališča? To prav gotovo sme in celo mora, a pod pogojem, da razume, da njena vloga ni izvajanje oblasti, ampak mora biti navdih, seveda ne političen, ampak moralen. Predvsem v tem času, ko v Evropi razpravljajo o velikih etičnih vprašanjih najrazličnejše vrste, je zelo pomembna vloga prostodušnega izražanja, ki hkrati spoštuje svobodo vesti (tudi verujočih). Zato je dobro, da se Cerkve organizirajo na evropski ravni in da je v 17. členu lizbonske pogodbe predviden »odprt, prosojen in reden dialog« s Cerkvami in svetovnonazorskimi skupnostmi. Ta dialog seveda tudi gojimo.

Srečanje med Cerkvami samimi je lahko koristno za razumevanje pomena države in državljanske oblasti. Evropske verske vojne 16. in 17. stoletja so tudi v tem oziru pripeljale do različnih duhovnih usmeritev, ki jih še danes lahko občutimo v različnem odnosu državljanov do države tako imenovanih katoliških dežel po eni strani in tako imenovanih protestantskih deželah na drugi. Lutrov nauk o dveh kraljestvih je zaznamoval gledanje na državo v »germanski« zahodni Evropi. Tu izkazujejo državi več spoštovanja in lojalnosti kakor v »latinskem« delu zahodne Evrope. Tu je v ospredju posameznikova odgovornost (grešnost), tam pa večja pripravljenost za odpuščanje storjenih napak. Te različne usmeritve so bile razločne v času krize evropskega območja. Glede (davčnih in drugih) obveznosti državljana do države se morejo katoličani učiti od protestantov. Protestanti pa se morejo od katoličanov učiti, da zvestoba osebnemu civilnemu pogumu ne sme stati napoti.

Še starejša cerkvena ločitev, vzhodni razkol 11. stoletja, ki je razdelil Evropo na zahodno in vzhodno krščanstvo, je razklal Evropo tudi na dvojno gledanje odnosa med nacionalno in versko istovetnostjo. V tako imenovani pravoslavni Evropi se narod in vera pokrivata veliko močneje. Pomislite na cezaropapizem! Sicer

je tam danes prav tako ločitev Cerkev in države, a je manj izrazita kakor drugje. Dialog med Cerkvami more pripeljati do tega, da bi zmanjšali istovetenje verskega s svetnim. Tudi Evropska unija sama, ki združuje države članice, prispeva k temu: obstaja nadnacionalni interes.

Ni pomemben samo dialog med Cerkvami, ampak je nujno potreben tudi dialog med verstvi. Zlasti dialog z islamom je za prihodnost zelo pomemben. Potreben je pogovor med verujočimi Evropejci, ki se morejo v tej skupni zadevi pogovarjati med seboj. Tako se lahko razvije evropski islam, ki rade volje sprejema ločitev države in Cerkev in se uči razlikovati med svetom vere in sekularnim svetom ter v svoje mišljenje vključi načela enakosti. Pri tem ne smemo podcenjevati, da dolžnost za to prihaja od kristjanov kot zastopnikov evropske *vodilne kulture*.

Povzemam: kakšno vlogo ima kristjan v današnji Evropi? Evropski kristjan mora biti varuh evropske podobe o človeku in dediščino evropske miselnosti ščititi pred cinizmom in pesimizmom. Evropski kristjan si še naprej prizadeva za spravo, ki je bila temelj združevanja in ki mora tudi danes držati pokonci »nenaravno« stanje miru in solidarnosti. Evropski kristjan je nosilec spomina zgodovine, ki skrbi za to, da bomo tudi v prihodnosti razumeli jezik drugih – kljub in tudi zaradi različnih jezikov. Kot »skrajnejš možnega« se kristjan v Evropi zavzema za realistično potrpežljivost, ki premaguje krize.

Končno evropski kristjan obvaruje politiko pred eshatološkim prilaščanjem. Skratka, kristjan mora oživljati vest sekularne Evrope. Prihodnost in usodo kake družbe določajo ustvarjalne manjšine, je rekel Arnold Toynbee. Papež Benedikt XVI., takrat še kardinal Joseph Ratzinger, po pravici zastopa to pojmovanje: »Verujoči kristjani naj se imajo za takšno ustvarjalno manjšino.«